

Sygn. akt II CSK 206/12

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 14 listopada 2012 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Henryk Pietrkowski (przewodniczący)

SSN Wojciech Katner

SSA Władysław Pawlak (sprawozdawca)

w sprawie z powództwa Banku Polska Kasa Opieki Spółki Akcyjnej
w W. I Oddział w T.

przeciwko A. S. i B.S .

o uznanie czynności prawnych za bezskuteczne,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym

w Izbie Cywilnej w dniu 14 listopada 2012 r.,

skargi kasacyjnej strony powodowej

od wyroku Sądu Apelacyjnego

z dnia 28 października 2011 r.,

uchyla zaskarżony wyrok w pkt. 1 w części, w jakiej została oddalona apelacja strony powodowej i w tym zakresie sprawę przekazuje Sądowi Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania i orzeczenia o kosztach postępowania kasacyjnego.

Uzasadnienie

Strona powodowa, Bank Polska Kasa Opieki S.A. w W. I Oddział w T. domagała się uznania za bezskuteczne wobec niej dokonanych przez pozwanę czynności prawnych, a to: 1) notarialną umowę darowizny z dnia 22 sierpnia 2006 r., na mocy której pozwana B. S. przeniosła na pozwaną A. S. własność nieruchomości składającej się z działki nr 1641, zabudowanej domem mieszkalnym, położonej w Ł., objętej księgą wieczystą nr [...], prowadzoną przez Sąd Rejonowy w Ł., w celu ochrony swych wierzytelności, wynikających z prawomocnego nakazu zapłaty Sądu Rejonowego w Ł. z dnia 21 grudnia 2009 r. (I Nc 1050/09) oraz prawomocnego nakazu zapłaty Sądu Okręgowego w Ł. z dnia 21 grudnia 2009 r. (I Nc 146/09); 2) zawarte w powyższym akcie notarialnym oświadczenie pozwanej A. S. o ustanowieniu na rzecz pozwanej B. S., służebności osobistej obciążającej przedmiotową nieruchomość.

Wyrokiem z dnia 11 maja 2011 r., Sąd Okręgowy uwzględnił powództwo w zakresie żądania o uznanie za bezskuteczną umowy darowizny z dnia 22 sierpnia 2006 r., a w pozostałej części, powództwo w stosunku do pozwanej A. S. i w całości do pozwanej B. S. oddalił.

W uzasadnieniu ustalił m.in., iż pozwana B. S. prowadząc działalność gospodarczą, polegającą na świadczeniu usług transportowych, zawarła ze stroną powodową w dniu 13 kwietnia 2000 r. umowę o kredyt na finansowanie inwestycji, w dniu 11 sierpnia 2000 r. umowę o kredyt na zakup środka transportu oraz w dniu 6 kwietnia 2000 r. umowę o kredyt obrotowy. W związku z ubieganiem się o te kredyty, pozwana B. S. złożyła w powodowym banku oświadczenie majątkowe, w którym informowała, że jest właścicielem domu mieszkalnego o wartości 200 000 zł i działki budowlanej o wartości 40 000 zł. W dniu 30 marca 2005 r., strona powodowa wezwała pozwaną B. S. do zapłaty należności wynikających z powyższych umów kredytowych, które na dzień 23 marca 2005 r. wyniosły łącznie 22 121 euro oraz 19 370,06 zł.

W dniu 22 sierpnia 2006 r., na podstawie umowy notarialnej, pozwana B. S. darowała swojej córce - pozwanej A. S. zabudowaną nieruchomość położoną w Ł.

przy ul. S.[...]. Jednocześnie, pozwana A. S. w tym samym akcie notarialnym ustanowiła na rzecz pozwanej B. S., służebność osobistą obciążającą darowaną jej nieruchomości. Wartość przedmiotu darowizny strony określiły na kwotę 120 000 zł, a skapitalizowaną wartość służebności osobistej oszacowały na kwotę 79 200 zł. W wypisie z księgi wieczystej przedstawionym przy zawarciu umowy darowizny, znajdowała się informacja o toczących się przeciwko pozwanej B. S. postępowaniach egzekucyjnych, które zostały zakończone. Przed podpisaniem umowy darowizny pozwana A. S. nie pytała matki o niespłacone długi.

Dwoma nakazami zapłaty z dnia 21 grudnia 2009 r., na rzecz strony powodowej zostały zasądzone od pozwanej B. S. należności odpowiednio: 1) w kwocie 58 143,22 zł, z odsetkami umownymi w wysokości 1,5 odsetek ustawowych, od kwoty 31 889 zł od dnia 27 listopada 2009 r. do dnia zapłaty wraz z kosztami procesu w kwocie 4 327 zł; 2) w kwocie 87 817,77 zł z odsetkami umownymi w wysokości 1,5 odsetek ustawowych, od kwoty 51 514,59 zł od dnia 27 listopada 2009 r. do dnia zapłaty oraz kosztami procesu w wysokości 4 715 zł.

W 2009 r. przeciwko pozwanej B. S. toczyły się postępowania egzekucyjne z wniosku wierzycieli J. M., PZU S.A. w W. Oddział w Ł., M. W., R. spółki z o.o. w G., G. K., PPHU ITO sp. z o.o. w likwidacji w R. i W. Z.

Pozwana B. S. rozwiodła się z M. S. w 1998 r. i od tego czasu nie utrzymuje z nim kontaktu. Po rozwiązaniu ich małżeństwa, córki A. S. i An. S. zamieszkały z ojcem. Pozwana A. S. od rozwodu rodziców, utrzymywała kontakty z matką, początkowo rzadko, ale w późniejszym czasie ich częstotliwość wzrosła. W latach 2005-2010 studiowała w P. i w tym czasie kontakty z matką nie były częste.

Pozwana B. S. nie prowadzi obecnie działalności gospodarczej, a jej łączne zadłużenie wynosi około 300 000 zł.

W rozważaniach prawnych przytaczając treść przepisów art. 527 § 1-3 k.c. w zw. z art. 528 k.p.c., Sąd Okręgowy wskazał, że w stanie faktycznym tej sprawy zostały zrealizowane przesłanki uzasadniające uznanie za bezskuteczną w stosunku do strony powodowej umowę darowizny przedmiotowej nieruchomości. Natomiast powództwo o uznanie za bezskuteczną czynność prawną polegającą na ustanowieniu przez pozwaną A. S. na rzecz pozwanej B. S. służebności osobistej

mieszkania obciążającej tą nieruchomości, nie zasługiwało na uwzględnienie, gdyż pozwana A. S. nie jest dłużniczką strony powodowej, zaś pozwana B. S. wskutek skarżonej czynności prawnej nie pogłębiła stanu swojej niewypłacalności i nie wyzbyła się żadnego składnika majątkowego, lecz uzyskała korzyść majątkową.

Apelacja strony powodowej od powyższego wyroku w zakresie w jakim Sąd pierwszej instancji oddalił powództwo przeciwko pozwany i apelacja pozwanej A. S. zostały oddalone wyrokiem Sądu Apelacyjnego z dnia 28 października 2011 r. Odnosząc się do apelacji pozwanej A. S., Sąd drugiej instancji wyjaśnił, że skoro zawarta przez pozwane umowa miała charakter nieodpłatny, to w sprawie miał zastosowanie art. 528 k.c. i wobec tego zbędne było prowadzenie wnioskowanego przez nią postępowania dowodowego, zmierzającego do obalenia przewidzianego przez przepis art. 527 § 3 k.c. domniemania prawnego.

Sąd Apelacyjny nie podzielając zarzutów strony powodowej naruszenia art. 527 § 2 k.c. i art. 531 § 2 k.c., wskazał, że pozwana A. S., która nabyła pod tytułem darmym własność nieruchomości położonej w Ł. przy ul. S.[...], nie rozporządziła uzyskaną korzyścią, ale ustanowiła ograniczone prawo rzeczowe. Czynność ta jednak nie jest rozporządzeniem, gdyż pozwana nie wyzbyła się prawa własności, lecz ograniczyła swoje uprawnienia. Poza tym obciążenie nieruchomości ograniczonym prawem rzeczowym nie jest czynnością krzywdzącą stronę powodową i pogłębiającą stan niewypłacalności dłużnika w rozumieniu art. 527 § 2 k.c. Pozwana B. S. uzyskała ograniczone prawo rzeczowe, a wobec tego nie zmniejszył się stan jej posiadania.

W skardze kasacyjnej opartej na pierwszej podstawie, strona powodowa zaskarżyła wyrok Sądu drugiej instancji w zakresie, w jakim została oddalona jej apelacja i domagała się jego uchylecia w tej części oraz zmiany wyroku Sądu pierwszej instancji przez uwzględnienie powództwa, ewentualnie przekazania sprawy Sądowi Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania.

Zarzuciła naruszenie: art. 531 § 2 k.c., przez niesłuszne uznanie, że dokonana czynność prawna w postaci obciążenia przez pozwaną A. S. darowanego jej prawa własności nieruchomości, ograniczonym prawem rzeczowym – służebnością osobistą mieszkania, nie jest czynnością stanowiącą

rozporządzenie przez osobę trzecią uzyskaną korzyścią majątkową w rozumieniu tego przepisu; art. 527 § 2 k.c., przez niesłuszne uznanie, że obciążenie przez pozwaną A. S. darowanego jej prawa własności nieruchomości opisanym ograniczonym prawem rzeczowym, nie jest czynnością krzywdzącą stronę powodową jako wierzyciela, chociaż obciążenie nieruchomości, z której możliwe byłoby uzyskanie w drodze egzekucji zaspokojenie co najmniej znacznej części jej wierzytelności, spowodowało, że egzekucja taka jest bezcelowa, albowiem dom obciążony prawem dożywocia staje się w praktyce niezbywalny, a zatem nie jest możliwe uzyskanie z tej nieruchomości zaspokojenia w jakiegokolwiek części, co stanowi o niewypłacalności dłużnika lub co najmniej o zwiększeniu stopnia niewypłacalności.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zgodnie z art. 527 § 2 k.c., czynność prawna dłużnika jest dokonana z pokrzywdzeniem wierzyciela, jeżeli wskutek tej czynności dłużnik stał się niewypłacalny albo stał się niewypłacalny w wyższym stopniu, niż był przed dokonaniem czynności.

Strona powodowa, pokrzywdzenie w rozumieniu przywołanego przepisu wywodzi, z faktu obciążenia przez pozwaną A. S. darowanego jej przez pozwaną B. S. prawa własności nieruchomości, ograniczonym prawem rzeczowym - służebnością osobistą mieszkania, co czynić będzie egzekucję niecelową, gdyż przedmiotowa nieruchomość z racji takiego obciążenia stała się w praktyce niezbywalna.

Konstruując w tej sprawie roszczenie ze skargi paulińskiej, strona powodowa dokonała rozszczępienia zawartej przez pozwane czynności prawnej na umowę darowizny i ustanowienie na rzecz pozwanej B. S. służebności osobistej mieszkania obciążającej darowaną nieruchomość. Przedstawiona koncepcja podziału czynności została zaaprobowana przez Sądy obu instancji, które rozpatrywały przesłanki właściwe dla instytucji *actio pauliana*, odrębnie odnośnie do każdej z opisanych w pozwie czynności prawnych.

Istota rzeczy tkwi jednak w ocenie *causae* czynności prawnej nazwanej w akcie notarialnym umową darowizny i ustanowieniem służebności osobistej, czyli

w podstawie prawnej przysporzenia przez pozwaną B. S. na rzecz pozwanej A. S. Pozwana B. S. przeniosła na pozwaną A. S. własność przedmiotowej nieruchomości, ale jednocześnie A. S. ustanowiła na jej rzecz służebność osobistą, polegającą na prawie nieodpłatnego i dożywotniego zamieszkiwania w całym domu mieszkalnym, posadowionym na tej nieruchomości. Zatem ocena podstawy prawnej przeniesienia własności nie może być w tym wypadku rozpatrywana w oderwaniu od ustanowienia służebności osobistej na rzecz zbywczyni. Wówczas, nie wchodzi w rachubę podstawa przysporzenia właściwa dla umowy darowizny (*causa donandi*), która wymaga dokonania czynności prawnej wyłącznie po to, aby nastąpiło przysporzenie na rzecz innej osoby bez żadnego ekwiwalentu (art. 888 § 1 k.c.). Świadczeniu pozwanej B. S., polegającemu na przeniesieniu prawa własności nieruchomości, odpowiadało świadczenie pozwanej A. S. w postaci obciążenia nabytej nieruchomości służebnością osobistą (k. 34). Zważywszy na to, iż służebność ta obciążyła nieruchomość, na której znajduje się budynek mieszkalny o powierzchni użytkowej 220 m² oraz z uwagi na określoną w powołanym akcie notarialnym wartość tego ograniczonego prawa rzeczowego (tj. 72% wartości przedmiotowej nieruchomości), kwalifikacja spornej czynności prawnej jako umowy darowizny z częściową odpłatnością (*negotium mixtum cum donatione*) nie jest zasadna. Podana w akcie notarialnym wartość służebności została ustalona w oparciu o zasady określone w art. 13 ust. 3-7 (w wersji wtedy obowiązującej) ustawy z dnia 28 lipca 1983 r. o podatku od spadków i darowizn (tekst jednolity Dz. U. z 2009 r., Nr 93, poz. 768, ze zm.).

Przeniesienie prawa własności w zamian za obciążenie jej ograniczonym prawem rzeczowym, zbliża taką czynność prawną do stypizowanej w k.c. umowy dożywocia (art. 908 i n.). Ustanowione na rzecz pozwanej B. S. prawo ma jednak charakter czysto rzeczowy, podczas gdy w przypadku tzw. prostej umowy dożywocia (art. 908 § 1 k.c.), dożywotnik nabywa uprawnienia obligacyjne o charakterze rozszerzonym (*erga omnes*), a do obciążenia nieruchomości tym prawem stosuje się odpowiednio przepisy o prawach rzeczowych ograniczonych (art. 910 § 1 zd. 2 k.c.), jakkolwiek w wypadku tzw. złożonej umowy dożywocia, w jego skład mogą wejść również uprawnienia wynikające z praw rzeczowych ograniczonych (art. 908 § 2 k.c.). Nie ulega wątpliwości, że umowa dożywocia

może być zaskarżona przez wierzyciela zbywcy - dożywotnika skargą pauliańską, co wynika też z przepisu art. 916 k.c., który ma charakter szczególny w stosunku do przepisów art. 527 i n. k.c. Przedmiotem skargi jest cała tego typu umowa, tj. przeniesienie własności nieruchomości i obciążenie, a nie odrębnie, przeniesienie własności oraz jej obciążenie przez nabywcę prawem dożywocia.

Jeśli zatem przeniesienie przez pozwaną B. S. na pozwaną A. S. prawa własności przedmiotowej nieruchomości, nastąpiło w zamian za ustanowienie na jej rzecz służebności osobistej, to z punktu widzenia instytucji skargi paulińskiej stanowi ona jedną czynność prawną, a nie dwie niezależne od siebie czynności w postaci umowy darowizny i ustanowienia ograniczonego prawa rzeczowego. Dlatego też przesłanka pokrzywdzenia wierzyciela zdefiniowana w art. 527 § 2 k.c. powinna być odnoszona do całości czynności prawnej dokonanej aktem notarialnym z dnia 22 sierpnia 2006 r., a nie do jej fragmentów, jak to uczynił Sąd Apelacyjny. Pokrycie w całości świadczenia wzajemnego przez A. S. na rzecz pozwanej B. S. z substratu majątkowego, który nabyła od dłużniczki strony powodowej, kwalifikuje zawartą przez nie umowę przeniesienia własności nieruchomości z równoczesnym obciążeniem jej służebnością osobistą, jako czynność prawną nieodpłatną w znaczeniu przesłanki skargi pauliańskiej (art. 528 k.c.). Na gruncie tej instytucji, pojęcie nieodpłatności jest szeroko rozumiane (zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 września 2011 r., IV CSK 624/10, niepubl.).

Strona powodowa trafnie podnosi, iż skarżona czynność prawna prowadzi do pokrzywdzenia jej jako wierzycielki, nie tylko z powodu wyzbycia się przez dłużniczkę składnika majątkowego, z którego mogłaby uzyskać zaspokojenie, ale także z racji obciążenia - w ramach świadczenia wzajemnego - całej nieruchomości służebnością osobistą skuteczną *erga omnes*, co powoduje, że możliwość przeprowadzenia skutecznej egzekucji w takiej sytuacji doznaje istotnego ograniczenia i ma wpływ na zakres ewentualnego zaspokojenia. Wszak stosownie do art. 1000 § 3 k.p.c., w razie sprzedaży licytacyjnej nieruchomości, na poczet ceny nabycia zostanie zaliczona wartość służebności (która w istocie pomniejszy wartość nieruchomości), czego efektem będzie zaspokojenie strony powodowej w mniejszym zakresie, aniżeli w sytuacji gdyby nieruchomość nie była obciążona

takim prawem. Sama zaś służebności osobista - jako prawo niezbywalne (art. 300 k.c.) - nie podlega egzekucji.

Nie został natomiast naruszony przepis art. 531 § 2 k.c. Obciążenie nieruchomości służebnością osobistą mieszkania w stanie faktycznym niniejszej sprawy nie jest rozporządzeniem przez A. S. uzyskaną korzyścią, lecz jej świadczeniem na rzecz B. S. w zamian za przeniesienie własności w ramach jednej i tej samej czynności podlegającej zaskarżeniu skargą pauliańską.

Mając na względzie powyższe, Sąd Najwyższy uchylił zaskarżony wyrok Sądu drugiej instancji, przekazując mu sprawę do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego w oparciu o przepisy art. 398¹⁵ § 1 k.p.c., art. 108 § 2 k.p.c. w zw. z art. 398²¹ k.p.c. i art. 391 § 1 k.p.c.